

Il-Ħuttafa

numru **111**

Lulju - Awwissu 2012

BirdLife
MALTA

50
YEARS
1962 - 2012

Merill

Il-magazın ta' Klabb Ħuttaf

Wiehed minnhom nahseb kien qed jiekol in-Nutella!

Hej Hbieb Huttaf...

Il-mingus (striped sea bream) huwa komuni madwar ix-xtut tagħna, speċjalment fejn hemm qiegħ ramli. Ihobb joqgħod fi gruppi.

editorjal

Ftit ilu ġie Malta hbieb tiegħi mill-Isvizzera u l-ewwel haġa li ried jara kien il-baħar. Staqsejtu għaliex u qalli li kien għadu qatt ma ra baħar f'haġtu! Heqq, irridu niftakru li l-Isvizzera hija mdawra kollha b'artijiet oħrajn u mkien ma tmiss mal-baħar. Min jgħix l-Isvizzera u qatt ma siefer qatt ma ra jew miss il-baħar!

Aħna hawn Malta bil-maqlub għax imdawrin bih. U peress li pajjiżna żgħir hafna, il-baħar jidher kważi minn kullimkien. U minhabba li għandna sajj jaħraq, l-għawm huwa popolari u għalhekk il-baħar minn kmieni nsiru hbieb tiegħu.

Imma l-baħar mhux biss jiffriskana. Bis-saħħa tiegħu pajjiżna qatt ma jksaħ jew jishon iż-żejjed kif jiġrilhom artijiet bogħod mill-baħar. Bis-saħħa tiegħu ħut frisk ma jonqosx. Jien nahseb ukoll li bis-saħħa tal-baħar Malta għadha pajjiż, għax kieku ilna parti mill-Italja jew mil-Libja.

Imma minkejja l-affarijiet sbieħ li jagħtina l-baħar, aħna spiss nittrattawh qisu miżbla. Għadna nirraġunaw li jekk tarmi xi haġa l-baħar kolloxx sew għax il-haġa m'għadhiex tidher. Allaħares nirraġunaw hekk fid-djar tagħna, għax kieku l-iskart nibdew inrekknuh taħt is-sodod u t-tapiti! Heqq, mhux l-aqwa li ma jidhirx?

Imma forsi ftit ftit qed nitgħallmu. Per eżempju Malta issa m'għadhiex tarmi d-drenaġġ dritt fil-baħar, imma l-ewwel issaffih. Minhabba f'hekk il-baħar tagħna diġà sar wiehed mill-iktir baħar nodfa fl-Unjoni Ewropea.

Imma jekk nittawlu taħt wiċċ l-ilma f'haġa xtut għadna naraw gzuz ta' fliexen, tazzi, boroż, laned u tajers fil-qiegħ jew jifflowtjaw. Huwa ċar li għad baqgħalna hafna biex il-baħar nitgħallmu nittrattawh kif suppost. Il-baħar huwa d-dar ta' miljuni ta' annimali u pjanti li bħalna jridu jgħixu fl-indafa. Trid tkun wiċċek tost biex tarmi l-iskart tiegħek fid-dar ta' haddiehor!

Insomma, biex nispiċċa l-istorja tal-bidu, dak siehbi mill-Isvizzera mhux talli ra l-baħar, imma kemm dam Malta anke waq' fih bil-hwejjeg b'kolloxx u kellu jarmi l-kamera u l-mowbajl!

Victor
Victor Falzon
l-Editur

mal-faċċata

Għalkemm famuż, il-merill (blue rock thrush) mhux għasfur komuni, imma jekk tmur għall-kwiet x'imkien fejn hemm l-irdumijiet għandek mnejn tisma' xi tnejn jgħannu. Fir-ritratt naraw merill raġel li għadu kemm qabad wiżgħa biex imur jitmagħha lill-flieles tiegħu.

Ritratt ta' Joe Sultana

X'għandna?

Editorjal	2
Aħbarijiet	3
Mid-dinja	4
X'nista' nara tgħid?	5
Attività (rapport)	6
Intervista ma' fjura	6
Pagni Poster 5	
Mhux ħut biss	7
Arti	8
X'idea dik!	9
Avviżi	9
Nħawi Naturali	10

il-kumitat

Kathleen Mamo (kap) • Jason Aloisio •
Chris Cachia Zammit • Desirée Falzon •
Nikki Falzon • Victor Falzon

il-kuntatt

indirizz
BirdLife Malta
57/28 Triq Abate Rigord
Ta' Xbiek XBX 1120
tel 21347644 / 21347645 / 21347646
imejl info@birdlifemalta.org
imejl tal-magażin
il-huttafa@birdlifemalta.org
websajt www.birdlifemalta.org

il-klabb

Klabb Huttaf huwa t-taqsimha ta' BirdLife Malta għall-membri ta' taħt it-18-il sena. Il-Klabb jorganizza hargiet fil-kampanja, żjarat f'riservi naturali, mixjiet, hargiet bil-lanċa, u naghmlu wkoll xogħol ambjentali. Kull xahrejn noħorġu wkoll il-magażin *Il-Huttafa* li l-membri jirċievu d-dar bil-posta. Bħalissa fil-Klabb qegħdin xi 1000 membru. Shubija fi Klabb Huttaf hija €7 fis-sena.

©BirdLife Malta, Awwissu 2012
Disinn u produzzjoni Victor Falzon
Stampat għand Poulton's Print Shop

Wara tant u tant snin!

Ftit ilu kellna aħbar li għagħbitna u ferrħitna: fekruna tal-baħar bejtet f'ramla Maltija! Naħseb kollha smajtu.

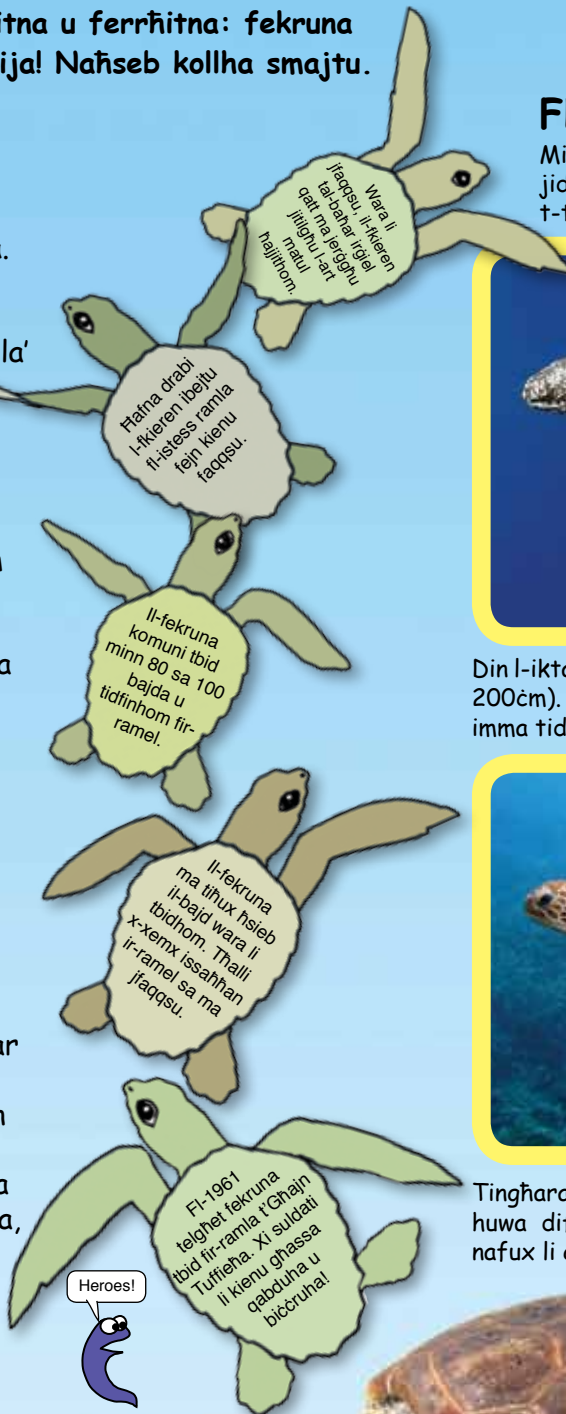
Il-fekruna komuni hija l-iktar fekruna komuni fil-Mediterran. B'daqshekk ma jfissirx li tidher bil-gzuz, għax xorta hija skarsa. Imma l-baħħara u s-sajjieda ġieli jarawha tixxemmex f'wiċċ l-ilma. Li żgur huwa rari hu li titla' tbejjiet f'xatt Malti!

Fl-antik, meta ftit kien hawn nies f'Malta u meta l-għawm kien għadu ma sarx passatemp popolari, ir-ramliet kienu jkunu baħħ u filgħaxija kien jaq' dlam ċappa. Dak iż-żmien il-fkieren kienu probabbli jitilgħu jbejtu kull sena fix-xtut Maltin, bħalma jagħmlu f'ramliet oħrajn kwieti madwar il-Mediterran. Min jaf kemm eluf ta' fkieren faqqsu f'postijiet bħar-Ramla l-Hamra, Għajn Tuffieħa, il-Ġnejna u l-Bajja tal-Mellieħa.

Imma żdiedu n-nies, id-dwal u l-istorbju, il-gabbani u l-barbikjus fix-xatt, u l-fkieren ma baqgħux jissugraw ibejtu fi xtutna. Skont xi studjużi l-aħħar fekruna li bejtet Malta kien 50 sena ilu, skont oħrajn iktar minn 80 sena ilu.

Għalhekk kienet sorpriża meta fil-lejl tat-22 ta' Ġunju li għadda, fekruna telgħet fir-ramla tal-Ġnejna, ħaffret ħofra, biedet skoss bajd, difnitu, u mbagħad tkaxkret lura lejn il-baħar u sparixxiet. B'xorti tajba ħadd ma fixkilha, u mill-għada stess inbdiet għassa kuljum mal-bejta, biex ma jigix xi ħelu u jagħmel ħerba mill-bajd.

Issa nittamaw li l-istorja tispiċċa b'suċċess, jigifieri li l-bajd ifaqqas u l-fkieren żgħar jinżlu jgħumu u jmorru jibdeu ħajja ġdida. Suppost sa ma jaslilkom dal-magażin il-bajd ikun faqqas, jew wasal biex.

Fkieren oħrajn

Minbarra l-fekruna komuni, fl-ibħra Maltin jidhru żewġ speċi oħrajn ta' fkieren, imma t-tnejn rari. Dawn huma...

Fekruna Sewda
Leathery Turtle
Dermochelys coriacea

Din l-iktar fekruna tal-baħar li tikber (iktar minn 200cm). Probabbli ma tbejjitx fil-Mediterran imma tidhol mill-Atlantiku.

Fekruna Hadra
Green Turtle
Chelonia mydas

Tingħaraf mit-tqassim tal-qxur fuq daharha, li huwa differenti minn tal-fekruna komuni. Ma nafux li qatt bejtet f'Malta.

Il-Ġnejna

Fekruna Komuni
Loggerhead Turtle
Caretta caretta

Kollu protett

Il-Maldives huma grupp ta' gzejjer tropikali fl-Oċean Indjan. Huma gzejjer minn dawk li tara fil-kartolini, kollha xtut ramlin u palm kif jidher f'dar-ritratt. Il-baħar madwar il-Maldives huwa mimli skollijiet tal-qroll (*coral reefs*) b'varjetà enormi ta' natura. Ftit ġimgħat ilu l-President tal-Maldives Mohamed Waheed ħabbar li sas-sena 2017 pajjiżu ħa jkun iddikjarah KOLLU kemm hu riserva naturali tal-baħar! B'hekk il-baħar kollu madwar il-gzejjer ħa jkun protett u sajd li jagħmel ħsara jitwaqqaf kollu, u jithalla biss sajd 'sostenibbli. Il-Maldives ħa jkunu l-ikbar *marine reserve* tad-dinja, u l-ewwel pajjiż fid-dinja li pproteġa l-baħar kollu ta' madwaru.

Hawn huma l-Maldives.

¹sostenibbli. Meta niehdu xi haġa min-natura b'mod li nagħtuha ċans tirkupra, biex b'hekk ma tonqosx jew tispiċċa biż-żmien.

Nixfa u Nirien

Kemm bnadar! Le, mhix aħbar fuq il-Logħob Olimpiku, imma b'xorti ħazina dawn bnadar ta' pajjiżi li das-sajf diġà batew nirien fil-foresti u l-'makkja tagħhom. L-artijiet madwar il-Baħar Mediterran huma pjuttost nixfin, b'sajf twil u jaħraq. In-nixfa, is-shana u t-traskuraġni (u l-vandalizmu) ta' xi nies qed ikunu kaġun tal-qerda ta' meded kbar ta' msaġar bin-natura kollha li tghix fihom. Il-Greċja, il-Portugall, Spanja u l-Italja kollha batew nirien das-sajf, u anke diversi gzejjer ta' dawn il-pajjiżi, bħal Sardegna, Sicilia, Madeira, il-Canaries u l-Baleariċi. F'dawn il-gzejjer il-problema hija ikbar, l-ewwelnett għax hemm inqas nies u apparat biex jiġġieldu n-nar; u t-tieni għax in-natura hemmhekk spiss tkun tinkludi speċi ²endemiċi, li jekk jispiċċaw minn hemm jintilfu mid-dinja. Per eżempju fuq Madeira jbejjiet l-iktar għasfur rari tal-Ewropa: iz-Zino's Petrel, tajra tal-baħar kuġina tal-kanġu ta' Filfla. Nirien li ħakmu lil Madeira sentejn ilu għamlu ħerba shiħa mill-³kolonji ta' dan l-għasfur.

Zino's Petrel

¹makkja. Msaġar ta' siġar baxxi u arbuxxelli, bl-Ingliż maquis.

²endemiku. Jinstab biss f'dak il-pajjiż jew reġjun.

³kolonja. Grupp ta' annimali li jbejtu jew jgħixu viċin ta' xulxin.

R.I.P.

Ftit ġimgħat ilu miet **Lonesome George**, fekrunu ġgant li kien jgħix f'waħda mill-Gzejjer Galápagos. Għaliex kien jismu hekk, u x'fiha importanti din l-aħbar?

Għax Lonesome George kien fekruna tar-razza Pinta giant tortoise. Dari din ir-razza kienet komuni, imma l-kaċċa (bħas-soltu) għamlet ħerba minn dan l-annimal. Fl-1971 sabu li kien baqa' biss wieħed minn dawn il-fkieren, u semmewh Lonesome George. Issa miskin miet, u miegħu spiċċat ir-razza *Chelonoidis nigra abingdonii*.

U b'hekk id-dinja komplet saret f'tit iktar fqira :)

Miskin George! Blex miet tghid?

Nahseb bl-età għax kellu mal-mitt sena...

X'nista' nara tgħid?

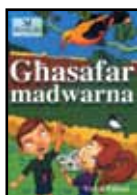
jikteb Jason Aloisio

Velleran

Glossy Ibis

Plegadis falcinellus

Minn fost l-ghasafar magħruġin bħala *ibises*, dan hu l-iktar wieħed imferrex madwar id-dinja, u l-uniku wieħed li jbejjiet fil-kontinent tagħna. Jinstab fin-naha t'isfel tal-Ewropa, fil-kontinent Amerikan, fl-Afrika, fl-Asja u fl-Awstralja. F'xi nħawi qieghed jonqos, imma f'reġjuni oħra qieghed jizdied u jinferex f'territorji godda. Hu għasfur sabiħ, b'rix ta' lewn qastni, u bil-ġwienah ħodor skuri. Għandu munqaru twil u milwi 'l isfel, u jgħix f'postijiet fejn hemm l-ilma, bħal bwar salmastri u ġnub ta' xmajjar u għadajjar. Ifittex l-ikel billi jgerfex bil-munqar f'ilma baxx. Jiekol l-aktar insetti, bebbux u 'krustaċi. Ibejjiet f'kolonji, u l-bejta tinbena fil-baxx. Minħabba li ftit li xejn għandna ambjenti tajbin għalih, rari jieqaf f'pajjiżna fi żmien il-passa u ġeneralment jidher itir f'waħdiet jew qtajjiet żgħar.

It-tpiġġija meħuda mill-ktieb **Ghasafar Madwarna**, li huwa miktub apposta għat-tfal. Dal-ktieb jiswa €5 u tista' tixtrih mingħand il-BirdLife jew billi żżur ir-riservi naturali tal-Għadira jew Is-Simar.

Victor Falzon

Bil-mod, għax tixraq!

Għasfur tal-Bejt mara qed titma' lill-ferħ

Denis Cachia

Fis-sajf l-ghasafar ikunu bil-frieħ, għalhekk mhux l-ewwel darba li naraw xi fellus tal-ghasafar tal-bejt jaqbeż 'l hawn u 'l hemm fil-ġnien, fil-bitħa jew barra. Meta narawhom aħna x'aktarx naħsbu hom mitlufin, u spiss nigbruhom ħalli nippruvaw nieħdu ħsiebhom aħna. Imma dawn ma jkunu mitlufin xejn, anzi l-ġenituri tagħhom ikunu jafu eżatt fejn qegħdin uliedhom. L-aħjar ħaġa li nagħmlu hi li nwarribu ħalli l-Papà jew Mamà tagħhom jinżlu jitimghuhom.

Hehe, tiftakar f'Il-Huttafa 109 qrajtikom li r-Re Juan Carlos ta' Spanja, President tal-WWF ta' Spanja, mar il-Botswana għall-kaċċa tal-iljunfanti?

Jaqaw, x'għamel issa? Mar l-Indja għall-kaċċa tat-tigra?

Le, il-WWF haduha bi kbira, u qaċċtuh 'il barra!

Ojj, dak il-flixkun!

Ma nistax nifhem għaliex xi nies iridu BILFORS iħammgu kull fejn imorru. X'vizzju ikrah hej!

Arion Tanti

'krustaċi. Grupp kbir ta' annimali li jinkludi granjiet, grotli, gambli, koċċli u ħnieżer l-art. Il-biċċ l-kbira tal-krustaċi jgħixu fil-baħar.

Lejla maċ-Ċief

jirrapporta TIMOTHY MICALLEF
ritratti CHRIS CACHIA ZAMMIT

Il-harġa ta' Klabb Ħuttaf bil-lanċa saret fid-19 ta' Lulju minhabba li fit-13 ta' Lulju ir-rih kien qawwi wisq. Ingħarna l-Marfa fis-6.30pm u hemmhekk Chris Cachia Zammit

kellimna ftit fuq iċ-ċief li konna se naraw. Wara ftit tlaqna b'żewġ laneċ għal taht Ta' Ċenċ.

Għalkemm eluf ta' ċief ibejtu ma'dwar il-Gżejjer Maltin, bil-mod aħna konna resqin lejn l-akbar kolonja ta' ċief fi xtutna. F'Ta' Ċenċ ibejjet mal-elf par u f'dan iż-żmien iż-żgħar taċ-ċief ikunu għadhom fil-bejtiet, fix-xquq u t-toqob fis-'sies. Iċ-ċief jistennaw sa ma jidlam kompletament biex jidhlu fl-irdum u għalhekk filgħaxija jingħaqdu fi gruppi kbar, li jissejju rafts, fuq wiċċ l-ilma, jistennaw id-dlam jaq'. L-akbar raft li rajna kienet ta' mill-inqas 400 ċiefa, imma osservajna hafna ċief diehel u jingħabar ma' diversi rafts iżgħar. Uħud minnhom għaddew viċin tagħna, u hafna membri bdew johdulhom ir-ritratt. Uħud minna rajna wkoll xi dniefel, imma kienu 'l bogħod u ma għarafniex xi speċi kienu. X'hin wasalna biex induru lura għall-Marfa, rajna li kien għad hemm ċief li kienu fi triqithom lejn l-irdumijiet.

Fid-9pm wasalna lura l-Marfa u għedna ċaw.

Għalkemm did-darba rajna inqas ċief mis-soltu, l-atmosfera xorta kienet unika. Flimkien mal-leaders u l-organizzaturi l-oħrajn nixtieq inhegġeġ lil dawki li ma ġewx magħna biex jattendu attivitajiet oħra matul is-sena. Titgħallmu hafna affarijiet ġodda, u fuq kolloxx tiehdu gost!

Il-veru hadna gost. Dil-harġa dejjem tkun suċċess.

Intervista ma' Fjura

Il-Busbież

Inti pjanta Maltija?
Sa fejn naf Maltija ²indigena jien.

Inti rari jew komuni?
Issib minni kemm trid.

U x'ambjent tikber fih?
Ġnub tat-toroq, art imqallba, għelieqi mitluqin, steppa, gonna...

Bizżejjed hekk! U l-fjuri tiegħek kif ikunu?

Jien nagħmel fjuri żgħar f'bukketti qishom umbrelel sofor.

Bħall-ferla jaqaw?
Eżatt, il-ferla kugina tiegħi imma dik tagħmel il-fjuri fir-rebbiegħa.

Għaliex, tiegħek meta?
Fis-sajf ruhi. Minn Ġunju sa Awwissu nkun fl-aqwa tiegħi.

Għandek xi problemi?
Kemminharaq meta jiġu dawki li jqaċċtuna u jbexxuna bil-velenu. Ma nafx għaliex jagħmlu dan meta nkun mimlija fjuri.

X'hasra!
L-agħar għax ma jagħtuniex ċans nagħmlu żerriegħa. U ara kemm friefet u naħal jispiċċaw bla ikel.

Veru. Insomma, grazzi ħafna. Lilek ukoll u tal-interess.

'sies. Art li taqta' hesrem fix-xejn, li tohloq wiċċ wieqaf u spiss għoli (bl-Ingliż *cliff*). Is-sisien spiss jissejju rdm jew irdumijiet, imma fil-fatt huma differenti.

²indigenu. pjanta jew animal li minn dejjem kien jgħixu f'ċertu post, u ma ngabux hemm mill-bniedem (bl-Ingliż *native* jew *indigenous*). Il-kontra ta' ALJEN jew EŻOTIKU

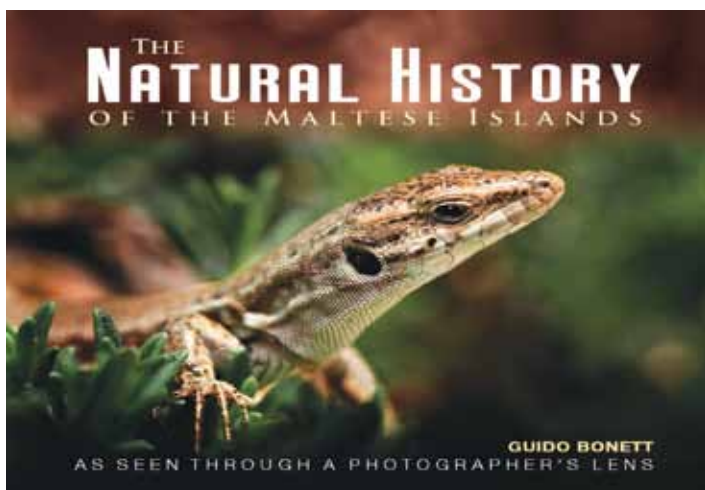

Għandek xi ħargiet ta' Il-Fluttafa neqsin?

Iktbilna u naraw naqdukx. Hafna *back issues* ilhom li spiċċaw, imma ma tafx kif forsi nsibu dak li trid.

il-huttafa@birdlifemalta.org

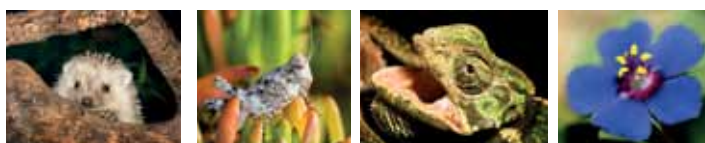
Kull *back issue* tiswa €2 (bil-posta b'kollox).

Cover: Hardback • Size: 24cm x 20cm • Pages: 384 pages

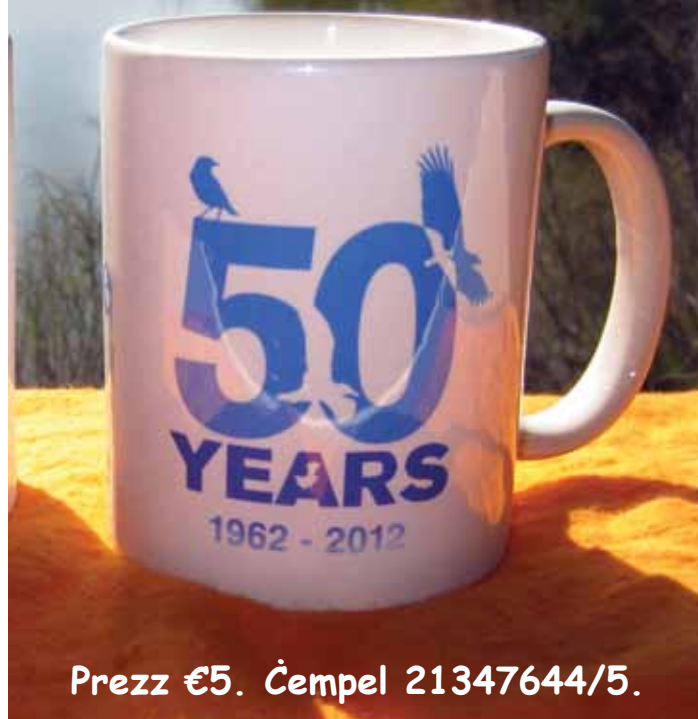
With hundreds of species described and over 500 images of local flora and fauna, Guido Bonetti presents a simple introduction to newcomers in nature photography, highlighting the possibilities that exist on these islands for the aspiring nature photographer and also encourages others to start looking at our world in a different way, camera in hand.

This publication sells for €29.95 and can be obtained from the publishers, Book Distributors Ltd, www.bdlbooks.com or from all leading outlets. • For trade enquires please call 21380351

OVER 500 PHOTOGRAPHS - CLOSE-UPS OF FLORA, INSECTS, REPTILES, BIRDS, AND OTHER WILDLIFE

Tfaddal il-maggijiet? Mela ixttri l-magg speċjali tal-50 Sena Anniversarju tal-BirdLife.

Poster **Nru 5**
Il-Fluttafa

BirdLife
MALTA

50
YEARS
1962 - 2012

Ċiefa

Iċ-ċiefa (Cory's shearwater) hija tajra tal-baħar kbira. F'Malta jbejtu eluf ta' ċief imma ma tantx narawhom għax jersqu lejn l-art bil-lejl.

Ritratt ta' Adin Vella

Spot the difference!

Sib daqs 400 differenza bejn ir-ritratt ta' fuq u dak ta' taht!

Victor Falzon

Victor Falzon

Qed niċċajta ta! M'hemmx b'zonn kompetizzjoni għax id-differenza tidher sew. Dawn huma ritratti ta' parti minn Foresta 2000. Il-post huwa l-istess imma r-ritratt ta' fuq ittiehed fl-2005 u ta' taht ittiehed dis-sena. F'ta' fuq taraw mijiet ta' siġar imhawlin friski, u f'ta' taht taraw is-siġar wara seba' snin ta' kura u tisqija. Hekk hu hbieb, il-proġett li bdiet il-BirdLife qed jirnexxi. Il-Foresta qed tikber.

Is-sea slugs huma kugini tal-bebbux u tal-bugħarwien. L-isem xjentifiku ta' dan l-animall huwa *Pileinotocus gabinierei*. Bil-Malta m'għandux isem.

Bugħarwien il-Baħar
Sea Slug

Pelaġġa
Mauve Stinger

Artikla Ħadra
Snakelocks anemone

Mhux Ħut biss!

Il-baħar huwa dinja oħra, dinja misterjuż għax ma nistgħux ngħixu fih. Ħafna mill-baħar huwa fond immens u impossibbli ninzlu fih. Imma b'xorti tajba madwar pajjiżna għandna ħafna xtut u bajjiet fejn il-baħar huwa baxx. F'dawn il-postijiet anke b'biċċa maskla nistgħu nħarsu taħt wiċċ l-ilma u nissendikaw x'hemm u x'mhemmx.

U malajn nindunaw li l-baħar huwa mimli ħajja, u mhux ħut biss tafux. Hemm animali tant strambi li taħsibhom pjanti, bħall-**artikla** per eżempju. Hemm animali b'kuluri jgħajtu li tarahom minn seba' mili bogħod, bħall-**istilla ħamra**. Imma hemm oħrajn mistħġin li jippreferu jistaħbew, bħall-**granc tal-bebbuxu**, jew żgħar ħafna, bħall-**bugħarwien il-baħar**.

Hemm xi animali li aħjar ma mmissuhomx għax forsi jniggu, bħar-**rizza**. Oħrajn jistgħu jqabbduna xi ftit ħruq fil-gilda, bħall-**busuf** jew il-**pelaġġa** u bram ieħor.

Dawn huma biss ftit mill-eluf ta' speċi li jgħixu fil-baħar. Kollha sbieħ.

U kollha jiddependu minna biex ma nħammgulhomx id-dar tagħhom!

Granc tal-Bebbuxu
Hermit Crab

Stilla Ħamra
Common Starfish

Rizza
Rock-urchin

Busuf
Dog Worm

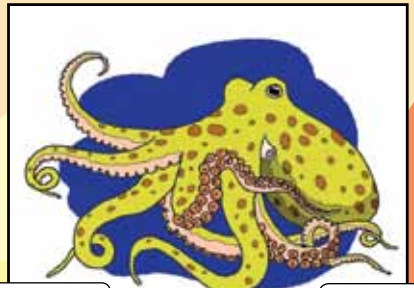
Grazzi lill-esperti **Constantine Mifsud** u **Charles Cachia** tal-ghajnuna fl-identifikar.

Agħti kulur lill-istampa.

Victor Falzon

Qarnita
Common Octopus

Jekk tmissu din l-istampa, issir kollha sewda!

Għaliex?

Haħa naf għaliex! Għax titfaghlek il-linka!

Ibagħtulna t-tpingijiet u r-ritratti li tiehdu tan-natura (mhux pets jew fjuri kultivati) u aħna ngibuhom l-kom f'dil-pagna, basta jkunu veru tagħkom. Tistgħu tibagħtuhom

● **bil-POSTA*** lil

Klabb Fluttaf BirdLife Malta
57/28 Triq Abate Rigord
Ta' Xbiex XBX 1120

jew

● **bl-IMEJL** (jpg, pdf, tif) lil
il-huttafa@birdlifemalta.org

*Materjal li tibagħtulna bil-posta ma nkunux nistgħu nibagħtuhom lura.

Farfett tal-Kromb
Diane Micallef (12)

Fil-fatt dawn huma frieh tal-gurat tar-raba', li ma jkunux ilhom li faqqsu, forsi fuq l-istess pjanta li qeghdin fuqha. Wara ftit jinfirxu u ma jibqgħux flimkien.

Gurat tar-Raba'
Neil Camilleri (12)

ARTITASKYA

Kartun iehor ta' Askya Pizzuto (16)

GĦASFUR TAL-BEJT

Desirée Falzon

X'idea dik!

Ideat li l-bniedem ikkopja min-natura

Ġieli kontu għaddejnin fil-karozza fid-dlam u rajtu bħal ringiela dwal żgħar f'nofs it-triq jew fil-ġenb? Dawn jgħidulhom *cats eyes*. Bis-saħħa tagħhom is-sewwieqa jkunu jistgħu jaraw it-triq f'postijiet fejn mhemmx dwal, bħal f'ħafna toroq fil-kampanja. Is-sabiha hi li dawn il-*cats eyes* jixegħlu bla elettriku. Kif jista' jkun? Bħal ħafna ideat fil-ħajja tal-bniedem, l-ispirazzjoni giet min-natura...

Il-*cats eyes* ivvintahom wieħed Ingliż jismu Percy Shaw. Dan kien jirakkonta li darba waħda fl-1933 kien qed isuq lura lejn daru f'Halifax. Kien id-dlam, kien ħafna ċpar u bilkemm seta' jara fejn sejjer. Biex tgħaxxaqha kellu jgħaddi minn biċċa triq hdejn xifer ta' rdum! Is-soltu fl-art kien ikun hemm strippi tal-metall mnejn jgħaddi t-tramm, u Shaw kien jużahom gwida biex iżomm fuq it-triq. Imma dawn l-isstrippi kienu tneħħew f'it qabel u għalhekk Shaw ma kienx qed jara t-triq, u għal f'it ma baqax sejjer għal isfel. Imma b'xorti tajba lemaħ par għajnejn jixegħlu li nqabdu fid-dawl tal-karozza, u Shaw dawwar biex ma jolqothomx. Kien qattus bil-qieghda fuq ċint... f'tarf l-irdum!

Din l-esperjenza tat lil Shaw l-idea li jivvinta xi haġa li tleqq bħall-għajnejn

L-għajnejn ta' xi annimali, fosthom il-qtates, għandhom il-ġewwieni tagħhom ileqq ħafna. Dan jgħin biex jaraw anke f'dawl baxx. Għalhekk b'dawl qawwi fuqhom dawn jirriflett. L-istess idea tintuża fil-*cats eyes*, għax magħmulin minn boċċi tal-ħġieġ b'kisja tleqq fuq ġewwa.

Victor Falzon

tal-qtates. Peress li xogħlu kien li jsewwi t-toroq, Shaw ma damx ma ħoloq il-*cats eyes*, invenzjoni sempliċi u tal-ġenn. Il-ġenju ta' din l-invenzjoni hu li din taħdem bir-rifletturi, li jleqqu meta jaqa' dawl fuqhom. B'hekk huma perfetti għal bil-lejl, għax jirriflett d-dawl tal-karozzi li jkunu ġejjin. Peress li l-*cats eyes* jaħdmu bla elettriku, m'għandhomx bozoz x'jinqatgħu u x'tibdlilhom. Minħabba f'hekk jistgħu jitqiegħdu fl-iktar toroq imwarrbin u 'l bogħod mis-servizz tad-dawl. Illum jintużaw mad-dinja kollha.

Din l-invenzjoni min jaf kemm iffrankat miljuni ta' incidenti tat-traffiku u salvat miljuni ta' ħajjiet. Kos kemm għandna x'nafulu lil Percy Shaw!

Skuzi ta! Nahseb aħjar tghid: Kos kemm għandna x'nafulu lil dak il-qattus!

Kompetizzjoni Poster

Ir-rebbieħa ta' Kompetizzjoni Poster 5 kienet **Nicole Azzopardi** mill-Mosta, li qatgħet li l-għasfur kien **ċiefa**. F'it ieħor Nicole tirċievi **pin badge** ħelwa ta' għasfur. Prosit Nicole.

AVVIŻI

20699595

Ċemplu fuq dan-numru jekk taraw xi bini jew żvilupp kontra l-liġi.

Jekk għandkom bitha, ġnien, bejt jew gallerija, ftakru biex toħroġu skutella bl-ilma halli l-għasafar (u forsi anke insetti) isibu x'jixorbu. Tagħmlux ilma fond biex hadd ma jegħreq fih, anzi aghmlu zokk żgħir hiereġ mill-ilma halli jekk jaqa' insett isib ma' xhiex jiggranfa u johroġ.

Websajt

Biex titgħallmu fuq ix-xogħol tal-BirdLife żuru l-websajt www.birdlifemalta.org

Websajt

Għal ritratti ta' natura tal-baħar madwar Malta (u anke lil hinn minnha) żuru l-websajt www.edwardcurmi.com

Xi haġ'hekk insomma.

Filfla

Elisabeth Conrad

Filfla

Filfla hija gżira żgħira b'forma distintiva ħafna: blokka art wieqfa f'nofs baħar, kważi ċatta minn fuq u mdawra kollha b'sies għolja xi 60m. L-area hija biss xi 6 ettari, jiġifieri Filfla kapaċi toqgħod xi 4100 darba fl-area ta' Malta! Imma minkejja d-daqs żgħir tagħha, Filfla hija importanti għan-naturalist għax tipprovdi ambjent naturali uniku.

M'hawnx bħalhom

Forsi l-protagonist ewlieni tan-natura fuq Filfla hija l-**gremxula**. Il-gremxula ta' Malta hija endemika għall-Gżejjer Maltin imma l-isem xjentifiku tagħha ha ismu minn Filfla: *Podarcis filfolensis*. Fil-fatt fuq Filfla nsibu 'sottospeċi' endemika proprju għal Filfla stess. Dan ifisser li mid-dinja kollha din ir-razza tgħix biss fuq dawn is-60,000m².

X'aktarx li minhabba li Filfla hija daqshekk maqtugħa għaliha, kien diffiċli biex il-gremxul ta' fuqha jithallat ma' gremxul ieħor, u għalhekk l-ispeċi evolviet razza differenti u unika. Imma fuq Filfla mhux il-gremxula biss hija endemika: nsibu wkoll, fost oħrajn, żewġ speċi ta' **bebbux tal-art** u speċi ta' **ħanfusa** li ma jinstabu mkien iktar.

Turrun tjur

Filfla hija wkoll ta' interess kbir għal min iħobb l-ghasafar. Dan għaliex tipprovdi habitat perfett biex ibejtu tliet speċi ta' ghasafar tal-baħar. Insibu kolonja kbira (bejn 5000-8000 par) ta' **kangu ta' Filfla**, kolonja ta' **ċief** (xi 200 par) u kolonja ta' **gawwija prima** (xi 250 par, l-ikbar f'pajjiżna).

Il-kolonja ta' kangu fuq Filfla hija l-ikbar wahda li nafu biha fil-Mediterran.

Filfla tinstab 4.5km 'l-barra mill-gżira ta' Malta, faċċata ta' Wied iż-Żurrieq.

Protetta

B'xorti tajba n-natura ta' fuq Filfla hija protetta sew, u Filfla għandha diversi titli ta' ħarsien bil-liġi. Fost oħrajn, hija Riserva Naturali, Santwarju tal-Ghasafar, Sit ta' Importanza Xjentifika (SSI), Area ta' Importanza Ekoloġika (AEI), Sit Natura 2000 u Area ta' Importanza għall-Ghasafar (IBA) ta' valur globali. Biex in-natura ta' fuq Filfla ma titfixkilx, hadd mhu permess jinżel fuqha jekk mhux għal raġunijiet xjentifiċi jew edukattivi, u dejjem irid iġib permess speċjali mill-awtoritajiet.

Minhabba li hi daqshekk protetta, Filfla hija refugju għan-natura: f'dal-pajjiż tant mibdul mill-bniedem, hija post wiehed fejn l-id tan-nies ma tantx tinħass. Fuq Filfla t-tajr tal-baħar ma jfixkluhx id-dwal u l-istorbju li x'aktarx jaffettwawh f'partijiet oħra ta-xtut ta' Malta. Iktar ma tiżdied il-pressjoni mill-bniedem, iktar isiru importanti dawn ir-refugji bogħod mill-problemi li johlqu n-nies!

Kangu ta' Filfla
European Storm-petrel

John J. Borg

Il-bieraħ, illum... u għada!

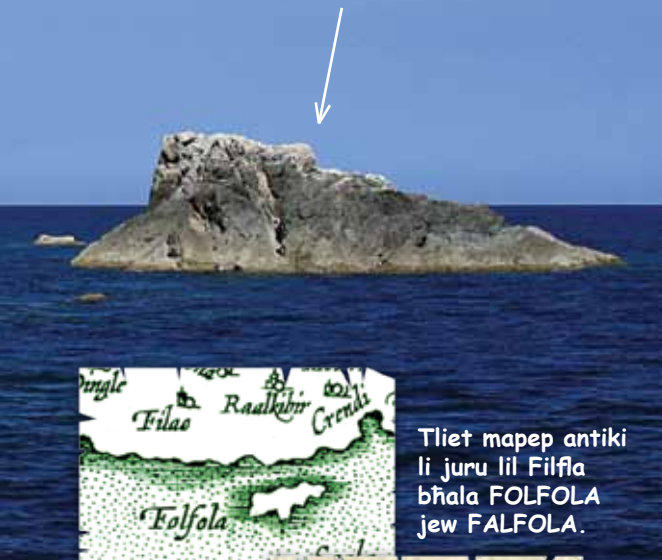
Fl-antik Filfla kienet ikbar milli hi illum. Biż-żmien, bir-raxx, bil-mewġ, bil-melħ, bir-riħ, bix-xita u b'aktar ċaqliq tal-art, Filfla bdiet titfellel, taqa' biċċiet. U l-bombi tal-Ingliżi komplew farrkuha.

Il-bombi issa ilhom iktar minn 40 sena li waqfu, imma l-elementi għadhom ikidduha lil Filfla. Ma tgħaddix xitwa li ma jċedix xi ċangun. Biż-żmien anke t-tifrik li ngabar madwarha għad jitmerrmer u għad ikaxkru l-baħar.

Fuq il-lemin għandna idea ta' kif setgħet kienet Filfla fl-antik, u kif tista' ssir fil-futur.

Filflett

Tliet mapep antiki li juru lil Filfla bħala FOLFOLA jew FALFOLA.

Haw' ras, orrajt jew? Ojj... kellimni!

Jew trux jew supervv!

Bżar u bombi

Interessanti l-isem Filfla. Hemm min jgħid li ġej mill-kelma Għarbija *filfel* li tisser bżaru ahmar, forsi għax dari l-forma ta' Filfla kienet tixbaħ lil bżaru f'wiċċ l-ilma. Imma jekk fl-antik kienet qisha bżaru, illum dax-xebħ ma tantx jidher. Irridu niftakru li fi żmien l-Ingliżi Filfla kienet tintuża mill-militar bħala mira għal bombi u sparar iehor! B'dawk l-isplussivi kollha l-forma ta' Filfla x'aktarx li nbidlet.

Għalkemm il-bombi bla dubju għamlu impatt negattiv fuq il-gżira, hallew ukoll benefiċċju! Minhabba l-periklu ta' bombi mhux sploduti li forsi għad hemm f' qiegħ il-baħar hdejn Filfla, is-sajd sa 1.8km madwar dil-blata huwa projbit. B'hekk anke l-ħut madwar Filfla issa jgħix fil-paċi!

¹sottospeċi. Razez li jkunu jixxiebh u jġu minn xulxin, ilkoll tal-istess speċi.

Kif forsi kienet fil-bidu

Kif inhi issa

Elf sena oħra!

Povra Filfla!

Ritratt oriġinali Joe Sultana, tbaġhis bil-kompjuter Victor Falzon

Joe Sultana

Gremxula
Maltese Wall Lizard

Ir-razza tal-gremxula ta' Filfla hija *Podarcis filfolensis* ssp. *filfolensis*. L-ittri ssp. jfissru sottospeċi

Joe Sultana

Żugraga ta' Filfla
Filfla Top Snail

Arion Tanti

Gawwija Prima
Yellow-legged Gull

aħna ngħinuk tfaddal

Faddal permezz tal-BOV Young Savers Account u gawdi minn karus b'xejn meta tkun faddalt €100 fil-kont u rati vantaġġjużi ta' imghax fuq il-flus li gġemma'. Ġenituri, nanniet, tuturi jew rappreżentanti legali jistghu jifhem dan il-kont biex iġemmghu għal tfal żgħar.

Impenn lejn is-suċċess tiegħek.

**BOV YOUNG
SAVERS ACCOUNT**
2131 2020 | bov.com

Termini u kundizzjonijiet japplikaw.

Bank of Valletta